

BÉKES GÁSPÁR

VERSENGÉSE

BÁTHORI ISTVÁNNAL

(1571—1575.)

SZILÁGYI SÁNDOR-tól.

(Felolvasatott decemberben 1860).

Azon államférfiak közt, kik a Zápolya ház reménylhető kihalása esetére Erdély fejedelmi székhéhez jogot formáltak, Báthori István és Békés Gáspár tűntek ki. Származása és személyes tulajdonai az elsőnek szereztek népszerűséget az utóbbi felett, kit csak János Zsigmond kegye tolt előtérbe és a német udvar politikája tartott fen. A kettejük közt keletkezett küzdelem némi részben elvi kérdés, nem csak a nagyravágyás hareza volt. Erdély sorsát azon alapon fejteni, melyre azt Martinuzzi sasszemei fektették, ez volt az alap, melyet Báthori választott.

Ahoz János Zsigmond nem ragaszkodott utolsó éveiben: legalább kísérletet tett a török frigyet új szövetség által pótlani. A Speyerben 1570, aug. 16-án Maximilián és János Zsigmond közt kötött egyezkedés-melyben ez utóbbinak képét Békés viselte, nem csak a birtok állapotot szabályozta s szerezte meg az elismerést Erdély uralkodójának, hanem biztosította is ezt, hogy a császár unokahúgai közül egyet neki ad nőül. S Békés még ez évi dec. 26-dikán utnak indult¹⁾ urának tizenegy nap előtt kelt fölhatalmazványával²⁾.

A római császár, Albert bajor herceg leányát Máriát szánta nőül az erdélyi fejedelemnek,

de későn, mert Mária már Károly főherczeggel a Habsburg-ház steyeri ágának fejével járt jegyben. Maximilián 1570, sept. 3-kán kelt levelében igyekezett ugyan a János Zsigmonddal létre jövendő frigy előnyeit kimutatni: de a bajor herczeg válaszából kitűnt, hogy ennek aggályai koránt sinesenek cioszlatva. Oly fekete színben látta a fejdelmet „kinek egész teste egy nagy betegség,“ lelke pedig istentagadó eretnekség által van megvakitva, s ennek tartományát, hogy nem szánható rá magát leánya feláldozására¹⁾. De Békés előtt e körülmény 1571, január végeig el lön titkolva. Ekkor a császár egy másik unoka hugát Clevei Sybillát ajánlá Mária helyett; s e reményben lön a Speyeri egyezkedés megerősítve, sőt egy pár ezikkel megtoldva (mart. 10, 1571), hogy ha a fejedelem vagy utódai Erdély birtokában háborítatnának, kárpotlásul Sziléziában Oappelnt és Ratibort nyerjék²⁾.

Mire Békés e szerződéssel elindulhatott volna, fejedelme már meg volt halva. Gyöngélkedő egészsége készteté kieszközölni a szultánnal, hogy halála után a rendek szabad választásukban ne háborgatassanak s 1567-ben sept. 8-án effelett azt is tudatta a rendekkel, hogy vég hagyománya kész, ennek végrehajtóit már kinevezte, kikhez a rendek is ad-

¹⁾ Bethlen Farkas szebeni kiadása II. k. 204. l.

²⁾ Szalay L. toldalékok a magyar nemzet történetéhez Pest, 1859. 228. l.

¹⁾ Hurter Geschichte Koiser Ferdinands und seiner Aeltern. Schafhausen 1850. I. k. 581. l.

²⁾ Bethlen Farkas II. k. 205. l.

tak négy testamentomos urat. Azután is folytonosan gyöngékedett, míg nem 1571. mart. 13-án ¹⁾ meghalt. Erdély most válságos körülmények közé jutott. A tanácsurak függetlenségüket egyaránt féltvén a bécsi és konstanczinápolyi udvartól, míg kellő intézkedéseket tehetnek, elhatározzák fejedelmök halálát titokban tartani. Az egész udvartartás megmaradt a rendes állapotban, sőt olykor János Zsigmond tetemeit is felmutatták ²⁾.

De e titkolódzás hosszan nem tarthatott. April. 1-ére a testamentomos és tanács urak gyűlést hirdettek s itt a rendek elhatározzák: május 17-ére a megyék és székek tíz tíz, a szász székek és városok hat hat egyént küldjenek a főispánokon és királybírákon kívül, Tordán pedig Báthori Kristóf más fél ezer emberrel örködjék az ország nyugalma felett ³⁾.

Ez idő elegendő volt arra, hogy a két trónkövetelő támogathassa ügyét, Békes Bécsben, Báthori István Konstanczinápolyban, s midőn némely csapatmozgalmak arra mutattak, hogy Erdélyt magyar királyi seregek fenyegetik, nem késett ez ellen tiltakozni a budai basa ⁴⁾. A rendek a kitzított időre megjelentek s velök tengernép sereglett özsze. „Soha sem láttak, írja Miles ⁵⁾, egy helyen anynyi embert!“ S ez előadást Hagymási Kristóf egészíti ki: „Cancellarius uram (Csáki Mihály) kulcsal kinyitván koporsóját, az jelen levő sok számu uraknak, népeknek és vitélő seregeknek rendre megmutatott; meg is volt már szegény urunk képe változtatva; fél szeme szinte nyitva, és balkeze nagyon megfeketedett; köntöse veres karmazsin, fekete palásttal betakarva, és az kulcs mellette jobb kezénél. Ezeknek utána a testamentomos urak bezárák a koporsót, a melyet annak utána szemünk láttára Csáki uram lepecsétele, és így azután nagy pompával temettetett el végsőképpen az megholt szegény király fia ⁶⁾.

Hagymási, kire bizta Maximilián „ez országbeli dolgainak pártolását“ nem késett sürgetni korlátnok Csáki Mihálynál, hogy a speyeri egyezkedést terjessze a rendek elébe. Csáki tagadólag válaszolt: „próbálja meg te kegyelmed magadra; végzések dolgát, de vigyázzon te kegyelmed magadra; fejtét jól felkösse, mű az mit ez végzésekről, paktumokról tudunk, azt csak mint az megholt kegyelmes urunk cancellarius tudunk, nem is vagyunk ez országnak cancellariusi; mű soha az országnak arról számot nem adhatunk, nem is adunk soba, az mit megholt kegyelmes urunknak tetszett csele-

kedni, végezni, pactálni, lássa ezt Békes Gáspár ő kegyelme, az ki ezben járt, most is fut, fárad ott künn, de fejedelmi kontyot azért még nem vágunk fejére; hagyja ott az fogát az hol azt fente, vagy fenette. Isten és kegyelmed is látja, hogy fejünköt senkiért se kockáztatjuk, se az ország és hatalmas császár haragját magunkra, nemzetségünkre nem vonhatjuk; római császár ő felségének több bizodalma Békes Gáspár ő kegyelmében mintsem bennünk; ám lássák már most Kegeyemesen, mit mivelnek; itt a koncez, elnyeli azt más“ ¹⁾.

Mit a korlátnok mondott, a rendek többségének szava volt. Békes pártja elnémult a kényszerűség előtt. A hazát nagyobb veszély fenyegetheté a porta mint a bécsi udvar résziről, s uralkodóul azt ohajtá a közvélemény, kit születés és személyes érdemek a bécsi udvar kegyeltje fölébe emeltek. Mind a mellett a gyűlés első napján „lön nagy zúdulás, mely késő estig tartott,“ daczára hogy a római császárhoz hajló szászok szólani sem mertek. A nyugalom felett Tordáról Fejérvárra hívott fegyveres erő örködött. A zajnak Csáki megjelenése vetett véget, ki a rendek közé lépett, kezében a véghagyományyal s a szultán levelével, mely a szabad választást megengedi. Mind a kettőt felolvasták, de a rendek határozat nélkül oszlottak szét.

Más nap máj. 24-én megtörtént a választás. — „Minden további szó és vita nélkül kikiálták Báthori István uramot, az Somlyait, fő ur öreg nemzetet, vajdának; de Csáki uramot ez nap nem láthattuk. Báthori István uram pedig fonogató szóval megköszöné választását az gyűlésnek, és tüstént oda hagyá az gyűlést az ez országbeli régi szokás szerinti“ ²⁾. S ezután a rendek tanácskozás-hoz fogtak, s azok eredményét e hó utolsó napján a fejdelem elibe terjesztvén eloszlottak.

Erdélynek e választás megadta a férfit, kire szüksége volt. Midőn Ferdinándtól az országot visszafoglalák, keményebb megpróbáláson nem ment keresztül. Az utolsó Zápolyának trónját atya érdemei biztosíták: Báthorinak magának kelle azt kivívni. S erre az ő szilárd és elhatározott jelleme, mely a rendet az ország belsejében biztosítá, nem volt elégséges. Nagyobb szüksége volt eszélyre s politikai bölcsességre, melylyel a kormányt a két szomszéd versenytárs közt vezesse. Tekintetbe kelle vennie, hogy a különválás Magyarországtól most a magyarság életkérdése: mert egy háboruban, mely a porta s a német császár közt Erdély elfoglalásáért kiütne, nem volt-e előre látható bukása? Tudnia kelle, hogy Maximilián biztosításai daczára sem fog e választásba nyugodni s anynyival kevésbbé, mert Békesben egy dús tehetségű igazgatóra talált, ki nem késend megküzdeni a fejdelemmel a trónért, melyet igen is hajlandó lesz a császár szuzerainsége alatt kormányozni; pedig ez végre is a nemzeti lét absorbeálására vezetne.

¹⁾ Tamásfalvi László levele. Erd. Tört. Tára I. k. 196. l. — Bethlen Farkas II. 201. egy nappal későbbre teszi.

²⁾ Bethlen Farkas II. 201. V. ö. Miles Siebenbürgens Würgengel 137. l.

³⁾ Erdély Orszg. Tört. Tára. I. 93, 200.

⁴⁾ Szalay L. Verancsics munkái II. k. 212. l.

⁵⁾ Würgengel 137. l.

⁶⁾ Erdély Tört. T. I. 106. l. — Egy a Vereins archívban Schuller által közlött naptári jegyzet a temetés napját május 23-ára teszi.

¹⁾ Hagymási levele. Erd. Tört. Tár. I. k. 109. l.

²⁾ Hagymási levele e. h.

De oly körülmények közt, midőn a budai basa levele s ezzel kapcsolatban más események, például a korlátnok elállása a Maximilian ügyétől, eléggé nyilvánvalóvá tevék, hogy a török nem szenved fegyveres beavatkozást Erdély ügyeibe, nem vélték Prágában tanácsosnak Békest az országra erőszakolni. Pedig e szándék létezett. Békesnek a császár 1571. márt. 29-én készítettett egy Forgács Ferenczhez címzett ajánló levelet, melyben ezt felhívja a trónkövetelő terveit teljes igyekezettel elő mozdítani¹⁾. Azonban ez uttal Békes nem ment tovább Bécsnél, s itt várta az események fejlődését. A portánál is kelle magának híveket szerezni s ily czélből máj. 27-én, tehát 3 nappal a Báthori megválasztása után, melyről azonban nem lehetett tudomása, Ambát béget, a renegát Benkner Márkot, felszólítá egy levelében bizonynyal ide czélzó ígéreteinek teljesítésére „te kegyelmed fogja ugyan szíve szerint az dolgot. Kegyelmed tudja, kiknél kell törekedni, kegyelmed forgodjék és törekedjék szorgalmatosan az dologban. Ha az kegyelmes uristen megkönnyörül rajtam és jó végre viszi az dolgot, meglátja kegyelmed, hogy az mint megmondtam, jó atyádfia leszök. Én istennek utánna Membet bégre, Musztafa bégre és te kegyelmedre biztam ott az dolgot. Az mit én velem mieltök, magatokkal mieltök atyámfiak²⁾).

Mire Békes Erdélybe érkezett³⁾, az újan választott Fejedelemlétronájában megvult erősödve. Hagymásit rögtön megválasztása után magához hivatá és biztosítá hogy a római Császárnak rögtön ír s igazolandja magát. Hagymási meglön nyerve. „Hiszünk is, — ír az neki —, mert jámbor istenfélő nemzetség⁴⁾. S Báthori rögtön követet küldött Maxi-

miliánhoz és egy másikat a szultánhoz. A megerősítés mind két oldalról ki lön nyerve, s amannak részére a hűség esküjét is letette.

E bevégzett tények Békesnek épen nem voltak inyére. Boszszúsan zárkozott „fogarasi várába, s Földvári Istvánt a császárhoz küldé: Báthoryt, mondá, csak fegyveres erő kiáltathatá ki, mert neki is nagy pártja s nem kevesebb szavazatja volt. Ezért kéri a császárt hogy mint hajdan Dobó mellé Kendit, őt is a vajda mellé nevezék ki hivatalbeli társnak¹⁾. Kívánata nem teljesült: talán mert annak kivihetetlenységét Prágában is belátták s csak hamar megerőkezése után maga Békes is belátta, hogy oly ember mint Báthori versenytársat maga mellett meg nem tőr; vagy talán mert a vajda tudott magának pártfogókat szerezni.

Más útra kelle hát Békesnek térni. Magában a hazában akart pártat teremteni, hihetően hogy ő is, mint Báthori egy bevégzett ténynyel álljon elő. Fogaras meg volt erősítve s úgy hitte hogy e vár erős ostrommal is daczolhat, aztán a székeleyek fölzendülése s más apróbb mozgalmak szándékában csak megerősíték; a hűség esküjét letenni vonakodott, s Csáki a korábbi korlátnok és Hagymási a császári biztos, kikkel ő együtt fűtta a követ, úgy hitték, hogy Huszt várában, melyet a János Zsigmond által nekik hagyományozott öszszeg fejében foglaltak el, s Fogaras vidékében minden esetre jövendő vállalatuknak hatalmas támaszpontja van, mert az első a magyar király birtokaihoz közel esik, az utóbbi helyről pedig könnyű a közlekedés az elégszűletlen székeleyekkel.

Mind-e körülmények Báthori fgyelmét sem kerültek ki, s most előlegesen fűgondját e két helyviszszaszerzésére fordítá. Az 1571. nov. 9-iki országgyűlés rendeli, hogy Huszt ügyében Csáki, Hagymási és Békesnél kérdést tegyenek; továbbá hogy az elajándékozott vagy eladott fiscalitasok birtokosai beperlendök; s mindenek fölött hogy külvadásokkal senki levelezést ne folytathasson; a ki jövöre a főurak közül az országgyűlésre meg nem jelenik, megbüntetendő²⁾. E végzések, főként Békes személye ellen voltak intézve, de még oly alakban, hogy a megtérés útja ne legyen elzárva előtte.

Békesben erre kevés hajlam mutatkozott. Nem csak az adót tagadta meg Fogaras földjétől, — melyet zászlós uri joggal birt — hanem új alapot is keresett a fejedelemleneni föllépésre. Az általa János Zsigmond nevében Maximiliánnal kötött szerződés erre legalkalmasabbnak látszott. Kérdést tettek hát a császárnál Csákival és Hagymásival: kihirdettségük-é azt a magyarországi gyűlésen, s ha a vajda kívánná, átadják-é neki?

Ugy látszik a császár Békest mint Báthori ellen felhasználható eszközt kéznél akarta tartani, s válasza is olyan volt, hogy se Báthorit ne kény-

¹⁾ Moesáry, Nógrád-vármegye leírása. IV. k. 162. l.

²⁾ Szalay, Adalékok. 235. l.

³⁾ Szükségesnek látok egy kis igazolást ide ígatni. Forgács szerint (Commentarii 637. l.) Békes Gyula-Fehérvárt személyesen igazta pártját. Somogyi (II. k. 103. l.) némileg ezzel egyezően nyilatkozik. Bethlen Farkas szerint (II. 225.) abban a perczben érkezett meg Békes midőn a választás már megtörtént s duzzogva vonult el Fogarasba. Ezek ellenében Hagymási a császár biztosamáj. 24-én világosan írja hogy Békes nem volt Fehérvárt; pedig ő vele ott mulhatatlanul érintkezésbe tette volna magát s maga Békes is épen az napon irt Bécsből Bencknernek. Az ember azt hinné hogy e két adat elegendő az ügyet eldöntöttnek tekinteni. Mind a mellett Kerékgyártó ur próbálja igazolni Forgácsot, azt a Forgácsot, ki általában Erdély irányában s különösen ez ügyben nagy mértékben elfogult volt. Azonban szemtanu s hiteles okmány többet ér elfogult irónál. Aztán az a mire Kerékgyártó ur leginkább építi a Forgács hitelességét, hogy ő személyesen jelen volt a fejedelmválasztáson, megvan czáfolva azon értekezésben, melylyel Horányi Forgács Commentariusát bevezette. Forgács t. i. János Zsigmond udvarából Olaszországba s innen Dalmátiába utazott, honnan Erdélybe a Báthori megválasztása után tért. (Az e iv 10-k lapján). Ebből az is kitűnik hogy Forgács a Maximilián levelét csak idő után kaphatta, de annak rá mint a Báthori korlátnokára nem sok hatása lehetett. Az a mit Istvánffy mond (bécsi 1758-iki kiadás 314. l.) Forgácsról, szintén figyelembe veendő.

⁴⁾ Hagymási levele e. h. 110. l.

¹⁾ Bethlen Farkas II. 226.

²⁾ Gr. Mikó, Tört. Adatok I. 283. s köv. l. közli e gyűlés articulusait.

szertse végletekre, se Békest ne taszítsa annak karjai közé. „A kihirdetésre — hangzott az 1572 jan. 20-án kelt válasz — alkalmasb időt kell keresni. De az egyezkedés maradjon a te — (t. i. Békes) — kezeid közt valamint Huszt vára is.“ Csáki idő közben 1572-ben meghalt ¹⁾ s Békes nevezetes támaszától lön megfosztva. Pedig újabban fenyegette veszély.

Fogaras földjét neki János Zsigmond adományozta. Ez uradalomhoz korábbi birtokosa Mayláth Gábor testvére Margit, a Báthori Endre özvegye s ez időben Iffiu János neje, formált jogot. Báthori Kendi Sándort és Blandrata Györgyöt küldé Békeshez felszólítani, hogy azt az eredeti (30,000 aranyra menő) vétel árban adja ki. Békes a kiadást megtagadta s egyenesen a császár bíraskodására hivatkozott, hogy a vajda ne legyen felperes és bíró is egyszersemind. De a pertárgyalás nem folyhatott sebesen, a bonyolult kérdés természeténél fogva, s Békes Fogaras birtokában maradt; mert még most az ügy ez úton nem volt eldönthető s Báthori sem látta szükségesnek erélylyel lépni fel oly ember ellen, ki a végletekre kényszerítve veszélyessé válhatott ²⁾. A császár is egy újabb (1572. nov. 15-iki) leiratában mérsékletet ajánlott Békesnek. S valóban ez óta Békes az országgyűlésére küldött is képviselőket, talán hogy terveit biztosabban titkolhassa.

Mind a mellett Báthori jól tudta, hogy ez oldalról nyugodt nem lehet. Igyekezett hát a portával való viszonyát teljesen biztos alapra fektetni. Alkalmasabb államférfit a higgadt Kendi Sándornál e célra nem is választhatott volna, ki mint követe Konstanczinápolyban anynyi tapintattal vezette ügyét, menynyi elegendő volt kitudni, hogy a porta nem gátolandja a nyilvános fellépést Békes ellen ³⁾.

Több Báthorinak ez idő szerint nem kellett. Nem volt titok előtte, miként igyekszik Békes magának pártot szerezni, hogy többeket a főurak közül már meg is nyert, bár mások, mint Apafi György után hiábanjárt ⁴⁾, mikép remélte megnyerni a forradalomra hajlandó székelységet János Zsigmond által elvett kiváltságai vissza ígérésevel, mikép kereste a porta kegyét, hová egy biztos embert útnak is indított, kit azonban útközben elfogtak ⁵⁾;

mikép tette le a hűség esküjét a császárnak s hogyan szorgalmaz ennél engedélyt, hogy birtokai-ban serget toborzhasson. Ugy látszik, előtte nem maradt titokban minő eredményeket ért el az udvarnál Békes állandó követe Földvári István deák, kinél számítóbb és ügyesebb ügynököt nem is találhatott volna, részint hogy a vajda terveit ellensúlyozza, kinek ügynökei Bánffy László és Forgács Pál épen nem ültek Bécsben tétlenül, részint hogy barátjai számára kedvezményeket szerezzen. S így lön, hogy Földvári nem minden guny nélkül irhatá: „A vajda matrimoniumja, mint ez előtt megirtam nagyságodnak postán, soha véghez nem megyen, bizonynyal irom nagyságodnak: mert Somlyón a királyi nemet el nem tarthatja; ezért méltó rajta könyörötni.“

Ugy látszik hogy Báthoritól a bécsi udvart függetlenségi törekvése riasztotta vissza. Földvári ez ellenében urát mint a visszacsatolási kötelekek megszilárdítóját tüntette föl. Innen mind azon adományoknak, melyekkel Békes hiveket toborzott, a korábbi jogállapot nyomán, Bécsben szerzett megerősítést, hol a magyar kancelláriát megnyerte. Egy Bécsből sept. 9-ről Békeshez intézett levele sok oldalú világot vet működésére. Kendi Jánosnak patrimoniuma Vécesel együtt megadatott s az egész a korlátnoknak Liszthinek fizetendő 300 aranyba került. András Péter atyjával együtt, mint kik a székelységben nagy befolyásnak s mások is megnyerendők Vereskő árrából, melyet bizonyos összegért a császár Békesnek ad, hogy ez azon összeget „az ő felsége hűségére kötelezendőknek, kinek kinek az ő mivolta szerint“ ossza szét ¹⁾.

E mellett szerzett nova donatiokat pl. Pekri Gábornak, Radák Lászlónak, Berendi Györgynek, Harinainak s másoknak s ezeket és a statutiót illetőleg írja: „íme ő felsége vajdának erős n megparancsolja Tamás deák által, hogy azokban az ő felsége hiveit meg ne merje semmiképpen háborogni, és magát csak szolgálai határban tartsa, mert megvayon az neki határozva, menynyire kelljen nyújtózni, és ha ellene tovább is peragálni fog, ő felsége az ő fejedelmi méltóságát megakarja oltalmazni, kit vajda megfog igen üsmerni.“ A fogarasi függő per ügyében szerzett ugyan új adományt Békesnek, — „mely igen szépen vayon a jus regiummal egyetemben, de az appellatióról nem adatik új levél, hanem nagyságod éljen az ő felsége előbbi adott két levelével, kiknek ha helyt nem adna vajda és exequitoria akarna menni, csak az uram az dolog és tanuság róla, hogy nagyságod az exequitiót elő ne bocsássa, mondván: még nincsen az dolog — ugymond — végben, mert az ő felségére való appellatiót elő nem bocsátá vajda, és ha mindazonáltal ő ugyan peragálni akarja, te nagyságod totis viribus és minden módon resistáljon minden engedelem nélkül.“

¹⁾ Archiv des Vereins für Siebenb. Landeskunde II. köt.

²⁾ Bethlen Farkas szerint (II. 259) a császár Ibrányit 1572, küldte Erdélybe az ügy elgizitására, mit Kerékgyártó is (II. 51.) elfogad. Ez tévedés. Földváry 1573 sept. 9. írja (Erd. Tört. Tár. I. 126—7. l. Ibráni Ferenczet ím megengedte ő Felsőge, hogy az jövendő szent Lukács oetavájára bevehessen nagyságodhoz az Fogaras causájára nem akarván ő felsége azt, hogy propter illius absentiam Nagyságod fogyatkozást végyon abban de így hogy az jövendő szent György oetavájára sine omni ulteriori dilati-ne az ő dolgában comparealni tartozék, a mint neki megvayon hagyva, az ország-bíráitól mondatumát szerzek s küldök reá.

³⁾ Bethlen II. 248—273. K. ő. Forgács, Istvánffy, Somogyi s Mikos munkáiban az ez évre szolló helyeket.

⁴⁾ Békes levele a főurhoz. Erd. Tört. Tár. I. 111. l.

⁵⁾ Békes levele a nagyvezérhez. Bethlen II. 365. l.

¹⁾ Enyynyire zsugorodtak össze figyelmes olvasás után a vádpontok melyekkel Kerékgyártó ur oly kirívólag igyekezett a Békes aljasságát bizonyítani.

S e kedvezmények által, melyeket az orator 1573. sept. 7-én nyert ki a császártól, eléggé meg erősödöttnek hitték a pártot Báthori ellen nyílt esztát kezdhetni. Szent Lukács napjára oct. 18. országgyűlés volt hirdetve. Azzal kapcsolatban szokás szerint octavalis terminust is fogtak tartani. E gyűlésen chajtotta volna felhozni Békes Fogaras ügyét s a császár ekkora szándékozott Ibrányi Ferenczet Erdélybe küldeni mint ismert nevű jogtudort¹⁾. S hogy azon a császár szavainak és czélzatainak súly is adassék, Rueber kassai tábornok parancsot kapott Békest fegyveres erővel segíteni²⁾.

Báthori, Békes egy emberét elfogván, mindent eléggé korán megtudott. Szent Ferencz napján vagyis oct. 4-kén³⁾, miután a szükséges előkészületeket a legnagyobb titokban megtette, — Losonczy Bánfi Györgyöt lovassággal, Sása Jánost és Vadas Mihályt gyalogsággal Fogaras ostromára küldi. Békes mielőtt észrevette volna körül volt véve. Ily körülmények közt hívei tanácsára elhatározá szökés által menekülni. Fiát és kinségeit Gyulaira bizta, hogy a diadalmasnak adja át, s csak a legértékesebbeket véve magához, mialatt katonái a vár egyik oldalán, mintha ki akartak volna rohanni, harszi zajt ütöttek, lova lábára a patkót visszafelé veretve s hogy zajt ne üssön bőrrel vonatva bé, elhagyta Fogarast s minthogy a Báthori fegyveresei az utakat elállották, kénytelen volt hét napon és éjjel át erdők s hegyek közt bolygani⁴⁾, míg nem szerencsésen Maximilián birtokaiba érkezett⁵⁾. A vár 19 napi ostrom után s egyezkedés alapján átadatott Báthorinak.

A rendek már oct. 15-én össze voltak gyűlve Medgyesén. Békes pártja itt nagy számmal jelent meg, ohajtották volna megmenteni s éppen ezért e gyűlés igen zajos volt. Békes elmarasztaltott, jószágai elkoboztattak, de pártja ez által kimélve lön s csak következő itélettel elégtültek meg: senki ne pártolkodjék, hanem igaz hiveséggel légyen minden ember nagyságodhoz, ez után sem pártolkodó követeket se leveleket idegen és más más országba ne merjenek küldözni, sőt ha valakinek e féle levelek hozattatnának, ki a nagyságod birodalma alatt lakik, az olyan ember fel ne merje szakasztani, hanem éppen nagyságodhoz vigye avagy küldje. Ha pedig valamely ur, avvagy nemes ember akármely nemzetbeli légyen és állapotban, rendben, nem gondolván ez hazának megmaradá-

sát, és a nagyságod méltóságát, ez feljül megmondott dolgokat merné kísértetni, és megháborítani igyekeznék a közönséges állapotot és békességet: a féle embert nagyságod egy hivattalal mely expositioval keljen, egy rövid gyűlésre hívasson személy szerint, nem procuratora által; ki ha reá jő és magát megmentheti jó, ha nem menteti pedig magát tehát örök hitetlenségnek poenáján pronuciáltassék.“¹⁾

E kudarez nem vette rá Békest hogy terveivel felhagyjon. Érdekében Maximilian felszólalt Báthorinál s elfoglalt jószágainak visszaadását tanácslá, hogy végsőre ne kényszeríttessék. A fejdelem hájthatatlan maradt: „nem lesz a barátság vele tartós s a zavargást a rendek sem szevedik meg“ volt válasza, — „nem rövidült meg az urnak karja!“ monda Békes, midőn ez izenete a vajdának, tudtára esett²⁾. Báthori ily körülmények közt szükségesnek látta az ország erejét emelni. A Kolozsvárt 1574-ik jan. 1-én tartott partialis gyűlés elhatározá hogy minden ur és nemes ember három nemzetbeli és magyar országiak, kik feljül megvannak irva, az articulus tartása szerint fejenként tizenhatodokkal, hadakozó szerszámokkal jó készülettel mint jobban lehet minden időben készek legyenek, és Istent segítségül híván, az nagyságod parancsalatjára az ország szükségéiért és oltalmáért oda tartozzanak késedelem és okvetés nélkül oda menni, az hová az szükség kívánja és nagyságod kegyelmesen parancsolja“³⁾.

De Békes is elhatározá tervei kiviteléhez módosítani az eszközökön: mert belátta hogy azt egyedül a Maximilian segélyével keresztül nem viszi, ki az utóbbi események óta vigyázóbbá lett. Egy rosszul sikerült beütés a portát háborura ingerelhetne volna s hogy ez meg ne történhessék, Békes feladatává tette innen is segélyt vagy legalább elnézést eszközölni. Nem könnyű dolog. Először a budai basát akarta megnyerni, kinek szava, rokonai őssze köttetésénél fogva a fővezérrel, a portán nyomatékos volt. A kezdeményezés nehéz művét Földvári István deákra bizta⁴⁾ a legügyesebbre agensei közt, míg a portán Antalfi Imre és Tinódi Sándor által viseltette ügye képét. A vajda mind

¹⁾ E levél közölve Kemény és Kovács által Erd. Tört. Tár I. 121—30. Csak ennek segélyével volt lehetséges Békes ez évi czélzatait csak enynyire is tisztába hozni.

²⁾ Az Békes elleni 1575-iki sententia Bethlen Farkasnál II. 335. l. Ide czéloz Földváry „nem tudom ugyan vajda micsoda szerrel készül a jövendő szent Lukács terminusára, de hiszem az ur istent, hogy nagyságod jó fundamentumon léssen és készülnhet hozzája.“

³⁾ Mint ez a fennebbi adatok összevetéséből is kétségtelen né lesz. L. Bethlen II. 274.; az ostrom kezdetének napjára nézve Kulesár féle kronika 34. l.

⁴⁾ Békes levele a fővezérhez Bethlen II. 375. l.

⁵⁾ Miles Würngengel szerint 138. l. Békes egy éjjel az Olt folyón átszolnakázott s úgy menekül meg.

¹⁾ Bethlen II. 230. Gr. Kemény és Kovács e. h. 131. l. — Kerékgyártó ur nem tudván e kettőt egyeztetni (II. 58. jegyz.) azt hiszi, hogy Bethlen tévedt, midőn az elmarasztalást megtörténtnek írja. A dolog így áll: országgyűlés nem vizsgált nota perben, ez octavalis terminuson történt s az országgyűlés néha csak az elvet mondá ki, de utóbb Apafi alatt azt is ritkán. Különbén a notaper kétféle volt: articularis mint a fennebbi és legalis az az a fennálló törvények értelmében országgyűlésen kívül. V. ö. Szalay, Tört. Emlékek III. k. 365. l.

²⁾ Bethlen II. 232—3. l.

³⁾ Gr. Mikó, Történelmi adatok I. 300. l.

⁴⁾ Békes levele Musztafához, Gr. Kemény és Kovács I. 139. l., csak István deáknak nevezi; a sententia Bethlennél II. 335. Stephanus Littaterus Földváry-nak.

kettőről tudomást szerzett magának s az ügyökök kiadásáért nevezetes özszeget ígért¹⁾.

Békes ügyét a budai basa, a mint látszik, színelg felkarolta. 1574. tavaszán Musztafa bég és Ambát bég—ugyanazok, kikkel 1571-ben és czimboráskodott—megfordultak nála Bécsben s így alkalom lön adva magával a portával is alkudozásba elegyedni²⁾. Biztosul — mint említém — Antalfi Imrét Stambulba küldé 1574 máj. 8-án, egy levéllel a szultánhoz, melyben kéri hogy nehéz rabságából szabadítsa ki, s elő számlálván korábbi szolgálatait megholt ura idejében s gyakori megfordulását a portán, ajánlja újabb szolgálatait, — s egy mássikkal a nagyvezérhez melyben emlegeti hűségét, menti magát, miért kell a német udvarba szöknie, nem levén az út Stambul felé nyitva, a vajda vádjai ellenében, s a hitelenség színét erre akarja kenni, végül kéri hogy biztossának a fontos ügyben melyben kiküldé, adjon hitelt, mert helyzete nem engedi, hogy mindent úgy a mint ohajtaná megírhatna³⁾.

Antalfi ura kérelmét — engedtéssék meg neki az Erdélybe való beütés s adassék neki át ez ország kétszeres felemelt adó mellett — a nagyvezér elébe terjeszté. Báthori ügynökei, Egrud vagy mint Bethlen Farkas nevezi Gruj Péter és Kendi Sándor sikerrel dolgoztak ellene. Mind a mellett annak lényege felett hosszabban tartott az alkudozás. Sok baj származhatnék belőle, az lehetne hogy mind két vajda el állana a portához való hűségtől. Békesbe nem is bízhatnak. S ugyan azért nem adhatják ki a beütési engedélyt írásban. Jöjjen be Békes a portára s ezzel mutassa ki hűségét. De Antalfi ezt lebetlennek állítá⁴⁾.

Ez alatt Szelim szultán meghalt, s III-ik Murád 1574 dec. 21-én elfoglalá a trónt. Báthori sietett ügynökét Kendi Sándort a portára küldeni gazdag ajándékokkal, de ez Antalfinak is tért nyitott küldője mellett sürgetőbben lépni fel. S most Békesnek a portára menetelét még jobban sürgették. Hasonlóan hangzott a válasz is mellyel István deák a budai basától tért vissza: a „fővezér s a budai basa mind ketten azt kívánják, hogy személyesen menjen Konstanczinápolyba s ezzel mutassa ki hűségét.“ A pártvezér belátta a kelepezét, melyet neki ez úton készítnek. Így egyenesen a porta karjai közé vetné magát s annak kegyétől tenné sorsát függővé. Pedig ő emelkedésében a sulyt Maximilián barátságába helyezé. Válasza tagadólag hangzott: az—irá 1575 febr. 14-kén—semmi képpen nem

lehetne, hanemha veszniye akarok. De ha ő nagyságának, — folytatá némi emphasissal, — ugyan az akarhatja, — az fővezér basának — hogy én elveszszek, s a mint vétettem ő nagysága ellen, kiért halált érdemlek: ő nagysága küldjön ide, ölesen itt meg, mert én nekem mindegy, akár egyképen akár másképen; ha ő nagyságának halálomban léssen nagyobb haszna, hogy nem életemben, ám ölesen meg; lássa mind e világ, mint fizeti meg ő nagysága az én hűséges szolgálatomat.“ — S viszont festi hogy a német udvarnál nincs becsülete, hűségéért török a neve, pedig ő azt hiszi, hogy ott létével is a hatalmas császárnak fog használni. S még is Stambulban a vajda vádoskodásaira hallgatnak, habár ez „mind az hatalmas császár ellen practical.“ Ügyét ajánlja a beglerbégnek, kéri hogy fogja pártját a fővezérnél, s higgye el hogy ő egy esztendő alatt többet ad, mint a vajda egész életében¹⁾.

Hosszasz alkudozás után sikerült Antalfinak kedvezőbb feltételeket nyerni: üssön be a maga erején minden német segítség nélkül Erdélybe s vivja ki pártjával ennek trónját. 1575 apr. 23-áról tudósítá Békest: „sürgették (t. i. a portán) Kendit, hogy az adót emelje feljebb. Ilyet magamtól nem tehetek, felelé ez, s engedélyt kért bemegetni Erdélybe. Az alatt míg ő bemeget s a rendek az adó felemelésen tanácskoznak, üssön be nagyságod Erdélybe de kül segítség nélkül; s tudassa azt a nagyvezérrel, mert ez, ha nagyságod ide sem jön s be sem üt, azt fogja hinni, hogy megvan csalva“²⁾.

Békes csak erre várt. Tíz nap e levél kelte után már a beütés módját rendelé el párthiveinél, kik közül a legtöbb a részeken tartozkodott. Nem is kételkedve a sükerben máj. 3-áról 1575 irá Prágából Radák Lászlónak „Im az ur isten előhozta az időt az kit vártunk, kit noha nehéz volt te kegyelmednek várni, de így jobb uram hogy a dolognak jó fundamentuma legyen.“ S itt elmondja, — mikép nyert beütésre engedélyt de oly kikötéssel hogy „itt való segítséggel ez fejedelem birodalmából avagy az ő segítségével ne menynyen; hanem végezzen egy napot titokban hűveivel s arra menjen be és kegyelmetekkel tartván egyet támadjunk rá.“ — „Ez uram, — folytatja a hit és meggyőződés hangján, — summája minden dolognak rövideden, hogy honnan félelmünk volt, az ur Istennek legyen hála, onnan mostan semmi félelmünk nincsen. — Azért uram, császár ő felsége értvén a portáról való választ, ő felségének igen veszedelmesnek tetszik, ha engem innét valami néppel segítene, mert a török azonnal elvélné, hogy ő fel-

¹⁾ Fennebbi levelei, e. h. I. 138. I. Has. Gerlath Tagebuch Szalaynál magyarorsz. tört. IV. köt. 367. l.

²⁾ Békes levele a fővezérhez Bethlen II. 260 „..... si hoc mancipium potentissimi imperatoris nomine Ambát Beek ad me non supervenisset. Rym jelentése Hommer-nél II. 434. l.“ Amhát=Benkner, Musztafa=Neiszer Ádám szász pap.

³⁾ Mindkét levél a Békes elleni sententiában Bethlen II. 258—368. l.

⁴⁾ Antalfi levele Bethlennél II. 289. l. kelet hely s idő nélkül.

¹⁾ E levél kelte Bethlennél 1575 febr. 14. Kemény és Kovácsnál 1574 febr. 15. az elsőt hiszem. Az 1574 máj. 8-án kelt levelet viszi Antalfi a portára, akkor megy Benkner is hozzá, akkor írja hogy eddig nem közlekedhetett a portával (Bethlen II. 366). Mind erről, hogyan emlékezhetett volna 1574 febr. 15-én (L. Kemény és Kovács 138.) s más oly dolgokról, melyek később történtek.

²⁾ Bethlen II. 293.

ségével értelmünk vagyon; hanem ő felségének az tetszik, hogy ti kegyelmek értse egy mást igen titkon, és végezzen kegyelmek egy bizonyos napot és helyt, hová én mehessek ti kegyelmekhez igen titkon, és ti kegyelmek is minden fogyatkozás nélkül az napon lenne mind fejenként ott az helyen. Ő felsége én mellém főhadnagyokat rendelt kik én velem bémennek, de csak harmad magokkal, kik ott velünk egyetemben gondot tudjanak viselni az had dolgaira; kik közül egyik Székely Antal léssen!⁴

Békesnek terve volt a fejedelmet reménytelen megrohánással verni le. Öcse Gábor és Székely Antal korábban bemennek Erdélybe, azokkal menjen Radák a székelyek közé s egyezzék meg Andrásy Péterrel. A kitűzött nap végett értsen jól egyet Csáki Pállal különösen, továbbá Telegdi, Bornemisza, Kendi Gábor, Károlyi László s a többekkel, „de a nagy Istenért vétek ne essék a nap dolgában és hely dolgában“ s a mit batározna azt biztos ember által tudassák vele. De inti Radákokat hogy kimélje magát, küldözze Barabási Ferenczet, Váradi Pál deákok, keltsék fel Marosszéket s Aranyosszéket is, de az ő bemenetelének napját titokban tartsák. Lázárt avassák be a titokba, mert ez az udvar népe közül többeket el fog hozni. A német császár mindenben fogja őket titkon segíteni s a porta szándékát megtudhatják a csaszától, ki e levél vivője mellett megy. A vajda nem ügyel a várakra; „csak gyorsan cselekedjék kegyelmek s ő magát nyilván hiszem Váradra szedi ki“¹).

Tizen egy nap mulva újabb levelet küldött Radáknak. „Ő felségének — írta ebben — az tetszik ez dologban: hogy én mindjárt alá menjek innét, és ott alatt Kassa mellett várjam a kegyelmek válaszát ez dolognak hamarabb voltáért; mert így igen késedelmesnek itili ő felsége, hogy én még itt várjam a kegyelmek válaszát. Azért bizott uram, barátom: én menten mégyek alá, és ott váram a kegyelmek válaszát oly helyen hogy senki nem tudja egyéb Ruber uramnál a hol én leszek Kassa mellett.“ — „Im most is ücsémmel—folytatja leebb ugyan azon erős hittel és hévvel mely korábbi levelét jellemzi — egyetemben fejünket oda visszüik ti Kegyelmek közibe, az kegyelmes isten jól adja uram; tudod uram eleitől fogva a mihez mi ketten kezdtünk te kegyelmeddel, mindenkoron jól adta az ur isten. Bizony ingyen nem vélné senki, a kegyelmes isten mire viszi dolgunkat.“

S valóban Kassára ment Békes, hol Rueber parancsnok mint két év előtt segélyezésére rendeletet kapott. Különösen bizott erdélyi pártjában, de a magyar országi főurak közül is számosan csatlakoztak hozzá. Prépostvári Bálint kállai kapitány gyakorlott sereggel, Perényi György özszes kincsesével, Csapó Kristóf, Pongrácz Fridrich a szathmári sereg vezére Lónyai Ferencz, Sulyok István,

Fodoroczki György, Milithi Pál, Kállai János, De-regnyei Pál, ős és gazdag családoknak ivadécai, növelték seregeit.

E mozgalom nem maradhatott titokban. Gruj és Kendi koronkint értesíték a portáról Báthorit Békess-terveiről, melyeket ezek ottan oly sikerrel ellensúlyoztak, hogy Báthorinak a vajdaságban való megerősítését — az évi adónak 5000 arannyal növelése mellett, — kicszközlék. Kendi visszatért; Tinódi, Antalfi segédje, a portán elfogatott: s a mi adat még kellett, azt kiegészíté a Kassáról épen hazatérő Bornemisza Gáspár jelentése az ottani készületekről, s a budai basa tudósítása jun. 30-ról, „hogy az német párt napról napra gyülekezik és szaporodik, kiknek gyüléseiknek bizonyos okát még enynyi ideig is, minékünk bizonynyal meg nem jelönté nagyságod, jöllehet mi más által megértettük, hogy mindön akarátok az volna, hogy Erdélyben beférköznének, mi pedig az mi kegyelmes fejedelmünk parancsolatjához tartván magunkat, mint-hogy az mi kegyelmes fejedelmünknek Erdélyország saját jószága: mi mindön orában a mi birtokunk alatt valokkal, mindön hadi szerszámunkkal készek vagyunk az ő felsége jószágának megoltalmazására“ s inti hogy a segítség kérését ne halogassa, mert ha Erdélyorságnak csak egy kövét is elfoglalják, „jól tudja nagyságod, mint nem veheti azt a mi kegyelmes fejedelmünk jó neven.“²)

Báthori, mint e levél mutatja, mely rendeltetése helyére különben is későn érkezhetett, — nem nagyon törekedett a török segély után. Ennek nagy mértékben igénybe vévése által önállóságát látta veszélyeztettnék; talán saját erejében is bizakodott, talán az őt fenyegető veszélyt becsülte kevesebbre. Csak a temesvári basához küldte Daczó Jánost segélykérés végett³). S aztán Békes azon időben már az ország határán belől volt, s Báthori is benn megtette a szükséges intézkedéseket. Mialatt ugyan is amaz Szathmár alá érkezett, a fejedelem kibocsátá hadfelhívását, „mert a haza ellensége a Maximilián seregeivel közleg.“ Ugyan ekkor kincstárnokát Gyerőfi Jánoshoz testvéréhez Kristófhhoz a nagyváradi kapitányhoz küldé⁴), hogy seregeivel minden eshetőségre készen álljon.

Békes ez alatt mind beljebb nyomult. Pártját folytonos adományozásokkal növelte; Gyulafi Lászlót az ország generálisát felszólítá hogy seregeivel haladéktalanul táborába siessen; s utját a Meszosen át¹) Dézsnek vette. E hely, mint a Hagymási Kristóf birtoka, meglőn kimélve. Táborával Kozárvárnál állapodott meg. Innen Szamosujvár s a har-

¹) Kemény és Kovács I. 113—20. Kelethely a levél folytán pontosan; a czim iratban hibás.

¹) Szalay Történelmi adatok 293. l. közli a levél eredetijét.

²) Bethlen II. 288. l. Simigianus II. 105. l.

³) Bethlen II. 296—7. l. Szerinte Gyerőft Hasszán budai basához is küldé, de a budai basa nem Hasszán hanem Musztafa volt. Ez időben Temesvárt volt Hasszán basa (Preger Monographie von Temesvár 53). — Somogyi is (II. 105). csak erről emlékszik, hogy a vajda segélykérés végett megkereste.

⁴) Somogyi. i. h.

madik napon Apabida alá érkezett, s onnan Tordára ment (jun. 28.) hová Csáki Pált s az erdélyi fölkelőket várta.

Ugyan ez nap Báthori is táborba szállt. Hagymási Kristóf, ki korábban a némettel tartott s kít Békes épen ezért most is kimélt, 200 lovassal, Gyulafi az erdélyi sergekkel, a Bánfi testvérek, 200 lovas nemes, az aranyosszéki székelység, Karansebesből és Lugosból 300 lovas, 200 gyalog, s más nap Helwig Augustin ezer szászszal táborába érkeztek. A többi székelység is ígért segítséget, ha Báthori régi kiváltságaikat visszaadja. De a vajda föltétlen meghódolást kívánt s így ezek az ellenfél sorai közé siettek. Kornis Gáspár, a huszti kapitány is Báthorihoz indul, de az ifju Balassa Bálint, az ismert nevű költő, csapatjaira bukkánván, serge el lön szélesztve, maga pedig sebet kapott; holott az ifju Balassát Hagymási Kristóf csapata fogta el s vitte Báthorihoz.

A fejdelem úgy hívé ez erővel is sikerrel nyomulhat elő Gyula-Fehérvárról; de alig érkezett Tüvis alá, midőn hírül vitték kémei, hogy Békes elindult Tordáról és táborát Vásárhely felé vezeti, egyesülendő a székelységgel. A vajda szokása szerint gyorsan határozott: az egyesülést, s ez által Békes erejének növekedését meggátolni volt a feladat, melyet most maga elébe tűzött. S mi alatt a pártitű Nyárádtőig haladt (jul. 5.) hová András Péter dülés és égetés után több mint két ezer székelyvel segítségére érkezett, Báthori Kocsárd s innen Hadrév alá sietett. A várt segítség itt megérkezett táborába: Gyerőfi János a temesvári basa török lovassalval ¹⁾, Gécezi János a nagyváradai s környékbéli sereggel, s a havasalföldi vajda 200 fegyveressel.

Most egész erejével a Maros innenső partjára nyomult; támadására Békes, mintha tervéről lett volna értesítve, hasonlóan előnyomult, megelőzendő őt. — A két tábor Radnóth alatt találkozott, oly közel egymáshoz, hogy csak a folyó által voltak elválasztva (jul. 7-én). Apróbb csatározások után, — melyek közt a később fejdelemmé lett Székely Mózes mint Báthori híve tüntette ki magát, — a fejdelem nehéz útegekből lövetni kezdte, minden egyéb eredmény nélkül, mint hogy Békes Radnóthra visszavitte sergeit, mig Báthori Dátosra — félmértföldnyi távolságra — ment. Mert a fejdelem e helyet szemelte ki az átmenetelre, s azt a Békes gondatlansága miatt remény feletti könnyűséggel végre is hajtotta.

Táborát most Báthori hadi rendbe állítá nagy hadvezérhez illő biztos számításal. Útegei parancsnoka a florenczi Cinna Rafael volt, de mivel főgondját ezek elhelyezésére fordítá, maga is igazítá, rendezé ágyút s célzott is olykoron. Ezek mellé válogatva sürtően lovasokat és gyalogokat helyezett,

s mig a széleket szekerek s más cröditvényekkel biztosította, gondja volt, hogy a szárnyak kitünő harezosokból képeztesse. Békes nem várta be a támadást, hanem szinelt hátrálással nyomult visszafelé a Maros mentében, hogy a fejdelem sergét a zsákmány reménye elszakaszsa az útegektől. A csel nem sikerült, mert Báthori a csapatvezéreket eltiltotta a támadástól s az egész egy tömegben haladt előre estefeléig, olykor egy egy lövést intézve az ellenségre nehéz lövegekből.

Másnap jul. 16-án ¹⁾ vasárnapon Báthori támadásra készült, és most Békes vissza vonult a csatára nem alkalmas helyről, ugyancsak a Maros mentében Kerelő-Szent-Pál alá, egy mocsáros és tavas vidékre, mely az ágyuk elrendezésére éppen e miatt alkalmatlan volt. De a pártvezér e helyet annál kedvezőbbnek tekinté, mert egy gát a Maros folyását nagymértékben gyorsítá, s e körülmény és az ott levő malmok alkalmassá tévék őt a vissza vonulásra is, ha a hadi koczka nem fogna neki kedvezni.

S valóban az nem kedvezett. — Báthori Székely Mózes némi lovassággal s testőreivel, a válogatott két darabantokkal, előre küldi támadásra: de a támadást vissza nyomták. Most Gyulafi László intézett erős rohamot az ellenséges tábor közepe ellen s oly szerenésével, hogy azt meg is szalasztotta. Még a két szárny állott, s ezek egyikét a legtekintélyesebb csapatot Békes vezette az özszeesküdittekkal. Báthori személyesen vezette a rohamot ez ellen, s vissza is nyomta. Most a szaladó csapatok a gát felé vették útjokat de a zavar és rendetlenség miatt sokan a mocsárokból veszttek. Az egyetlen még épen álló szárny hogy a visszavonulást fedezze, több ízben megtámadá az iző csapatokat, de mind annyiszor visszanyomatott. Mert az egész szétvert sereg a Marosgátjának tartott erélyesen üzetve, folytonosan háborgatva s magát is alig védelmezhetve. Sckan a Marosba veszttek, másokat leöltek, elfogtak.

Báthori a csata szinhelyén megkezdte a büntetést. Bartakovics Jánost, Zádorlati Györgyöt, Barcsai Gáspárt, Szakács Miklóst, Darlóczy Jánost ²⁾, Salamon Tamást ³⁾ helyben felakasztatta, s rögtön kihirdeté hogy az elfoglalt zsákmányt mindenki beszolgáltassa. Maga Békes néhány magyar és erdélyi főurral a Nagy-Szamos mellett Bethlen várába és alig félórai pihenés után, folytonosan utazva Szathmárba menekült. Vele voltak Csáki Pál, Bornemisza Boldizsár, Károlyi László, Alárd Ferencz, a két Kendi, a két Radák, András Péter, Apor Miklós, Szentmihályfalvi Péter s mások számosan. De fogságba is sokan estek a főurak közül ⁴⁾.

Tizenöt nappal a diadal után a rendek Ko-

¹⁾ Bethlen II. 308. a budai basát említi, de ez is a fennbivel egy forrásból merített tévedés lehet: Has. a Kulcsár által kiadott Székely krónika 36. l.

¹⁾ Trausch, Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum I. k. 69. l.

²⁾ Bethlen II. 318. l.

³⁾ Kulcsár féle Kronika 36. l.

⁴⁾ Bethlen II. 319. s köv.

iozsvártt összszeültek. Báthori e forradalom történetét főemberei által s írásban bőségesen előadta. A rendek először is hálát adtak Istennek a dolog szerencsés kimenetelért, azután a fejedelemnek köszönték meg, hogy megmaradásukra „ilyen vigyázatot” tett. „Ezt is megértettük — folytatják a rendek articulusaikban — a te nagyságod írásából és izenetiből, hogy te nagyságod e féle gonosz embereknek és hozzá tartozóknak büntetése felől való deliberatíot és suffragiumot kíván te nagyságod. Megemlékeztvén azért a régi mondásról: hogy heába irattak volna a törvények, ha executionak nem demandáltatnának — ebben is méltónak ítéljük a te nagyságod kívánságát és parancsolatját. Miért hogy pedig szokott természeti és kegyelmessége szerint te nagyságod mint régi, igaz ur nemzet, ilyen nyilván való dologban is törvény processusa szerint akarja ez dologt eligazítani, noha mind az Isten, és mind az dolog más utat és módot és tehetséget is mutatott volna te nagyságodnak eleibe: ez nagyságodnak kegyelmességiért te nagyságodnak hálát adunk, könyörögvén, hogy ezen propositumot tartsa meg te nagyságod végig mind ezben mind egyéb dolgaiban“¹⁾. Alább ugyancsak ez ügyben így nyilatkoznak: „a nagyságod méltó kívánsága és parancsolatja szerint ez dologt előnkbe vévén, az vétkesek ellen törvényt ez generalis gyűlésben nagyságoddal egyetemben mind országul szolgáltatunk, és ellenök publice pronounciáltunk, kiről sententia-levelet is irattunk. Könyörgünk nagyságodnak mint kegyelmes urunknak, hogy az mű sententiánkat mint ilyen nagy dologban, nagyságod helyén hagyja.“

¹⁾ Erdélyorsz. Történeti Társ I. 142. s köv. l. — Természetesen az octavalis terminus s országgyűlés kapcsolatban voltak egymással. Lásd Approbatae Constitutiones II. r. VII-ik tit. 1 s köv. Art. mely az 1573-iki törvényeken alapul, s a sententia-levelet, a Bethlennél II. 340. l. olvasható szavakat, hola gyűlés tartása módja világosan megvan jelölve.

Ugy kívánta Báthori, hogy mialatt a pártütők perét Zsombori László a közvádló, a tábla fiával az octavalis terminusan ellátja, az ítéletet a rendek szentesítsék. S valóban ur színe változása napján (aug. 6-án) midőn t. i. az országgyűlés bezártaott, Wesselényi Ferencz az ítélő mester könyvek közt olvasá fel a szigorú de a körülmények által parancsolt ítéletet. A pártütők Békesen kezdve mindnyájan, a foglyok és menekültek, nőtan marasztattak, azaz fő- és jószágvesztésre lőnek ítélve.

Báthori ez uttal példát akart mutatni s az ítéletet csaknem teljes szigorával hajtá végre. Aug. 8-án harmadnappal az ítélet kimondása után Pókai János, Kabós Farkas, Bogáthi Gáspár, Barcsai Miklós, Csanádi János, Ósi Miklós, Csányi Miklós s még két fő ur Kolozsvártt reggeli 8 óraker lefejeztetett. Ugyanítt 34 székelynek, a mozzalom fejének, fülét és orrát vágták le, míg 34-et Szamosfalván akasztottak fel. A többi elítéltek fogságban tartattak még egy ideig.

Báthori később ezeket kibocsátatá, a menekülteknek engedélyt adott a vissza térésre; utóbb mint lengyel király magával Békesel is kibékült, kiből egyik jelesb államférfia lett¹⁾.

¹⁾ Az egykorúak Békesről nagy méltánnyal nyilatkoznak. Bors szerint (Kemény és Kovács) az ártatlan Békes az ő rajta lött kárért és gyalázatért akert bosszút állani. Még több méltánnyal szól Gyulaffi Lestyár. Szerinte „Békes nagy és valóban bajnoki erkölcsökkel ékesült férfitu vala; csudálatos eszű és ékesen szólású, egészen az országlásra termett ember; Petrovich Péter inasa volt, az ő udvarában nevelkedett volt fel, kit is mind holtig szolgált.“ De nem e két higgadt államférfi ítéletére, hanem a tények elfogulatlan bírálataira hivatkozom, midőn Szalaynak adok igazat Kerékgyártó ellenében, hogy e férfitu nem volt silány és középszerű emberke, mint ez utóbbi hiszi s oly kegyetlen és gonosz, minőnek Forgács hirdeti.